

Lokalposten speglar Wenden i förändring

Av Rune Bengtsson

Det har förflutit drygt 100 år sedan den enda lokalposten i Ryssland på baltiskt territorium, Wendensche Kreispost, upphörde med sin verksamhet. Ett kvartsekel har gått sedan den utmärkta artikeln om detta ämne, Wendensche Kreis Post, av Tomas Sivhed, Claes Åström och Sigurd Ringström, publicerades i *Posttryttaren*. Under våren 2003 visades delar av de ringströmska samlingarna på Postmuseum, bl. a. delar av den unika Wenden-samlingen. Det finns alltså tre goda skäl att göra ett försök att bidra med lite kompletterande kunskaper och tankar kring denna intressanta postverksamhet i vårt närområde.

Mitt intresse för Wendens posthistoria väcktes just av artikeln i *Posttryttaren* 1978 i kombination med ett allmänt intresse för Baltikum och speciellt Lettland. Vad som särskilt lockade mig var att titta lite närmare på betydelsen av denna för det baltiska området unika lokalpost för den allmänna, mycket dynamiska, utvecklingen som skedde i detta område under senare delen av 1800-talet. Den tidsperiod under vilken den wendiska lokalposten verkar, 1862-1903, inbegriper så genomgripande förändringar i samhället som byggandet av järnvägar, industrialisering av städerna, stora förändringar inom jordbruket, utvecklandet av det civila samhället, en begynnande politisk medvetenhet och ett nationellt uppvaknande och en lettisk rörelse som är speciellt aktiv just i det område som betjänas av lokalposten. Frågan blir då om den utökade postservice som invånarna i Wenden-distriktet åtnjöt hade något inflytande på samhällsut-

.....
RUNE BENGTSSON är född i Lund 1960. Han är civilingenjör och arbetar vid Patent- och registreringsverket. På lediga stunder har han tagit en fil. mag. i baltiska språk (lettiska och litauiska) och har ett speciellt intresse för Lettland och dess kommunikationer i vid mening. Han är aktiv i Svensk-lettiska föreningen. Inom filatelin har han framför allt engagerat sig i ungdomsverksamheten och har varit aktiv inom olika delar av Sveriges Frimärksungdom sedan 1977.
.....

vecklingen i stort. Låt oss först titta lite närmare på dessa olika faktorer med speciell fokusering på det aktuella området, Wendensche Kreis, eller på lettiska Cēsu apriņķis.

Territorierna som utgör dagens Estland och Lettland var vid denna tid uppdelade på fyra guvernement inom Ryssland, nämligen Estland, Livland, Kurland och Vitebsk (i nuvarande Vitryssland men med sitt territorium en bit in i dagens Lettland). Guvernementet Livland, som omfattade södra delen av dagens Estland och norra delen av dagens Lettland var i sin tur indelat i ett antal distrikt, kretsar. I den del av Livland som idag ligger i Lettland fanns fyra distrikt: Riga (Rīga), Wenden (Cēsis), Wolmar (Valmiera) och Walk (Valka). En maktbalans, vilken jag inte kommer att gå närmare in på, fanns mellan den ryska statsmakten, styrd från S:t Petersburg, och den lokala, tyskbaltiska adeln. Dessutom fanns den let-

Karta omfattande dagens Lettland och Estland med den historiska indelningen i de ryska guvernementen Estland, Livland, Kurland och Vitebsk (av Vitebsk visas bara den lettiska delen, Lettgallen); lettiska delen av Livland visas med sin distriktsindelning.

tisktalande allmogen, vilken började göra sin stämma mer och mer hörd under denna tid.

Den första järnvägen på baltiskt territorium var den år 1860 öppnade linjen S:t Petersburg-Warszawa, vilken passerade genom östra delen av nuvarande Lettland. Redan året därpå fick Riga anslutning till denna linje vid Düna (Daugavpils). Längs sträckan Riga-Düna öppnades stationen Stockmannshof (Pļaviņas). Denna station låg i Rigas distrikt, men alldeles i den södra kanten av Wenden-distriktet och kom att spela en viktig roll för förmedling av post till och från den wendiska lokalposten, speciellt från år 1882 då Wendenposten inrättade sin andra poststation i Stockmannshof. Det skulle dröja fram till 1889 innan huvudorten Wenden skulle få sin egen järnvägsförbindelse och station i och med öppnandet av linjen Riga-S:t Petersburg. En tredje järnvägslinje med anknytning till vårt intresseområde och som troligen bidrog till nedläggningen av Wendensche Kreispost var

den år 1903 öppnade, då smalspåriga, linjen Stockmannshof-Walk. I och med denna linje fick ett antal orter i den östra delen av Wenden-distriktet järnvägsstation och därmed snabbare postförbindelser.

Den i förhållande till Wenden närbelägna staden Riga upplevde under senare delen av 1800-talet en enorm utveckling som industristad. Den kom att bli ett av tsarrysslands viktigaste industricentra, tillika med en viktig hamn för import och export. Ett proletariats växte fram och grunden lades för den radikala omvälvning av samhället som skulle följa, med sina mest synliga manifestationer i revolutionerna 1905 och 1917. Även staden Wenden upplevde i viss utsträckning en industrialisering. Invånarantalet i staden växte från 1.936 år 1860 till 6.356 år 1897, alltså en tredubbling under den tid lokalposten verkade.

Inom jordbruket skedde också genomgripande förändringar under 1800-talet. Liv-egenskapen avskaffades 1819, men detta innebar i själva verket en försämring av böndernas ställning i förhållande till godsägarna, då många bönder blev jordlösa och kom i än större beroendeställning till sina

Riga-Dünaburger Eisenbahn.													
FAHR-PLAN.													
Giltig vom 7. November 1862 ab.													
Von Riga nach Dünaburg.							Von Dünaburg nach Riga.						
Stationen.	Pers.- nenig: Jz. 1.	Ge- mischer Zug. Jz. 5.	Tarif für Reisende von Riga nach Dünaburg.				Stationen.	Ge- mischer Zug. Jz. 6.	Pers.- nenig: Jz. 2.	Tarif für Reisende von Dünaburg nach Riga.			
			Classen							Classen			
			I.	II.	III.					I.	II.	III.	
Stationen.	Stationszeit.	Abgang.	Stationszeit.	Abgang.	Stationszeit.	Stationen.	Stationszeit.	Abgang.	Stationszeit.	Abgang.	Stationszeit.	Abgang.	Stationszeit.
1 Riga	6 20	4				1 Dünaburg	4 36						
17 Kurlenhof	6 51	4 38	51	38	21	14 Lissa	5	42	32	18			
72 Oger	7 20	5 13	36	72	40	30 Ritzgall	5 27	30	68	38			
48 Ringmündhof	7 51	5 43	1 44	1 8	60	45 Zargrad	5 56	1 38	1 4	58			
68 Hühnershof	8 24	6 30	2 4	1 53	85	50 Lievenhof	6 14	1 68	1 26	70			
58 Hokenhusen	9 8	7 24	2 61	1 58	1 10	67 Treppenhof	6 34	2 1	1 54	84			
105 Stockmannshof	9 39	8 3	3 15	2 36	1 31	83 Kreutzburg	6 59	2 19	1 87	1 4			
121 Kreutzburg	10 5	8 35	3 63	2 72	1 51	99 Stockmannshof	7 39	2 47	2 23	1 24			
137 Treppenhof	10 54		4 11	3 8	1 71	116 Hokenhusen	8 16	3 48	2 61	1 45			
148 Lievenhof	11 15		4 44	3 43	1 85	136 Hühnershof	9 6	4 8	3 6	1 70			
158 Zargrad	11 37		4 77	3 58	1 29	156 Ringmündhof	9 49	5 36	4 68	3 51	1 95		
171 Ritzgall	12 4		5 22	3 92	2 18	172 Oger	10 25	10 5	5 16	3 57	2 15		
190 Lissa	12 33		5 70	4 28	2 35	187 Kurlenhof	10 58	10 32	5 61	4 24	2 44		
211 Dünaburg	12 56		6 12	4 59	2 55	204 Riga	11 12	11	6 12	4 59	2 55		

Tidtabell för järnvägslinjen Riga-Dünaburg från 1862.
 Ungefär mitt på banan ligger Stockmannshof.
 Observera avståndsangivelserna i verst (1 verst = 1,066 km).

herrar. I mitten av 1800-talet förekom flera bondeuppror som slogs ner av den ryska militären. 1849 fick bönderna tillbaka brukningsrätten till sin jord. På 1860-talet lades

Järnvägsnätet på lettiskt territorium år 1900. I Wendendistriktet tillkom 1903 linjen Stockmannshof (Pļaviņas) – Walk (Valka) via Marienburg (Alūksne). Stockmannshof ligger strax norr om Kreutzburg (Krustpils).

na, bröderna Reinis och Matiss Kaudzite, bodde i Alt Pebalg (Vecpiebalga) och den miljö som beskrivs i romanen är byarna Alt Pebalg och Neu Pebalg (Jaunpiebalga), mitt i Wenden-distriktet. Romanen, som kom ut 1879, beskriver händelser 1867-1873, alltså i en tid när lokalposten i Wenden-distriktet verkar. På några ställen i romanen framskymtar postala aktiviteter, bl.a. på postkontoret i Alt Pebalg. Detta måste röra sig om lokalpostkontoret eftersom byn ifråga först 1896 fick kejsrerligt ryskt postkontor.

Bakgrunden till postverksamheten i Wenden

Förhistorien till lokalposten i Wenden-distriktet är den år 1786 inrättade "Kirchspiel-post" eller "Patentpost", motsvarande den svenska klockarposten, dvs. en ordning där viktigare officiella kungörelser distribuades till socknarna för uppläsning i kyrkorna. Det förmodas i litteraturen, även om exakta uppgifter saknas, att distributionsnätet inom Wendens lokalpost kom att motsvara det som gällt för Patentposten. Då gick två turer per vecka till varje socken enligt en bestämd tidtabell.

År 1857 utkom de första frimärkena i Ryssland och det ryska postväsendet omfattade i princip ett postkontor per distrikt, så även i Wenden. Två problem uppstod därvid i Wenden. Dels var läs- och skrivkunnigheten hög och av det följde att behovet av att kunna kommunicera brevledes var större än annorstädes i det ryska imperiet. Dels låg staden Wenden med sitt postkontor i utkanten av distriktet med nära 150 km till den mest avlägsna socknen. Av dessa skäl beslutade det livländska ridderskapet att inrätta en kompletterande posttjänst inom Wenden-distriktet, gällande från den 1 januari 1863. Lokalposten omfattade 23 orter varav en (Tirza) låg i Walk-distriktet. Orterna förbands med posttransporter som gick två gånger per vecka.

Verksamheten upprätthölls fram till den 23 april 1903 då den upphörde. En kombination av förryskningen av de baltiska provinserna och den allmänna utvecklingen på

kommunikationsområdet (nyöppnade järnvägar, postkontor i Alt Pebalg från 1896 mm.) bidrog till att Wendensche Kreispost spelat ut sin roll.

Under hela perioden 1863 till 1903 var portot för tilläggstjänsten distribution av försändelser inom Wenden-distriktet 2 kopek för brev upp till en vikt av ett lod (12,8 gram) och därutöver ytterligare 2 kopek per påbörjat lod. För paket upp till fem pundsvikt var portot 4 kopek. Samtliga Wendenfrimärken är i valören 2 kopek utom det som har påskriften "Packenmarke", vilket har valören 4 kopek.

En uppskattning om vilka postmängder det rörde sig om kan man få genom siffrorna för försäljning av Wendenfrimärken:

1863:	274 rubel
1876:	660 rubel
1877:	840 rubel
1878:	960 rubel
1895:	1.851 rubel
1896:	1.666 rubel
1897:	1.724 rubel

Bevarade försändelser som studieobjekt rörande den wendiska lokalposten

Jag har i mitt sökande efter förståelse för vilken betydelse den wendiska lokalposten hade i den tid och i det territorium den verkade, framför allt försökt samla på mig information om bevarade försändelser som utnyttjat denna lokalpost. Mängden bevarade försändelser är begränsad. Jag har till dags dato lyckats få fram uppgifter om drygt 150 brev och kort och ur detta material har jag försökt dra vissa slutsatser om hur lokalposten användes, av vem och i vilka sammanhang.

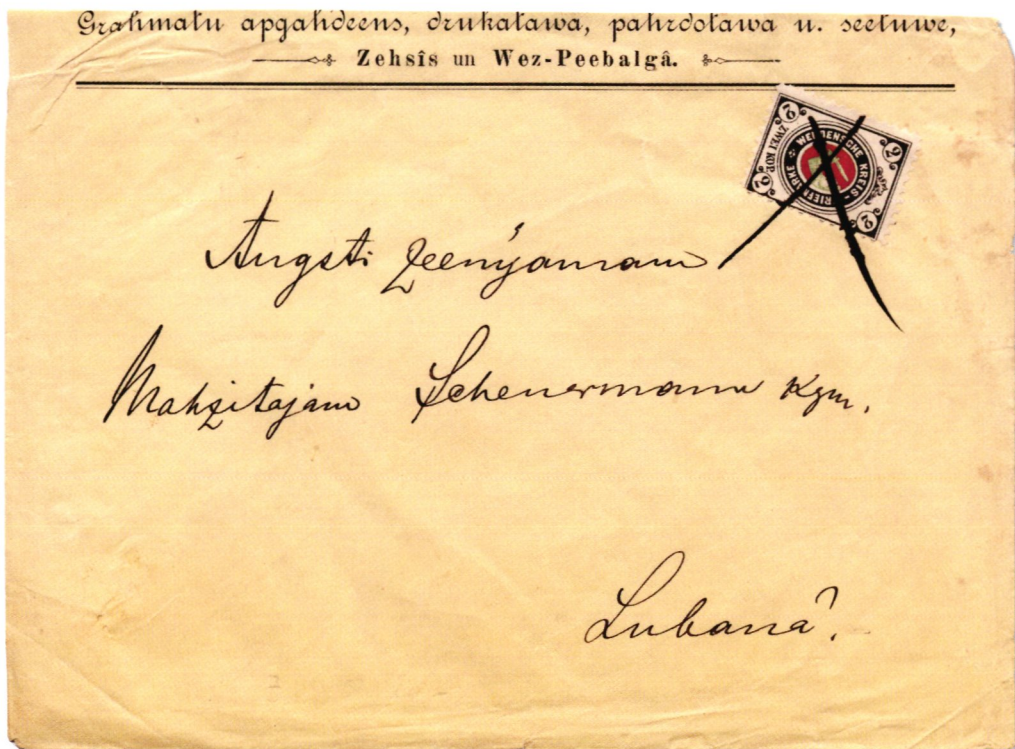
En första aspekt att studera är vilket eller vilka språk som används på försändelserna. Grovt räknat är 80 procent av adresserna skrivna på tyska, 15 procent på ryska och 5 procent på lettiska. De på ryska skrivna adresserna är nästan uteslutande på försändelser ställda till olika statliga myndigheter, i Wenden, Pskov eller S:t Petersburg. Dessutom används ryska delvis på försändelser

till utlandet (landsnamnet mm. skrivs på ryska medan resten av adressen är på tyska). Att tyska är det dominerande språket är ganska naturligt. Lokalposten upprättades på initiativ av den balttyska adeln i området och det är dessa balttyskar som i stor utsträckning utnyttjar posttjänsten. En observation man gör är att det under perioden blir allt vanligare med rysk text i adresserna. Detta hänger samman med den förryskningsprocess som pågick under denna tid. Som läsaren av förra Wendenartikeln säkert känner till tvingades till och med den wendiska lokalposten att på det sista frimärket som gavs ut ha texten på ryska.

De i mitt tycke mest intressanta breven är dock de som har adressen helt eller delvis skriven på lettiska. Det är vid denna tid som den lettiska nationella rörelsen väcks och blomstrar, i ett första skede som en kulturell rörelse med det lettiska språket och de traditionella lettiska sångerna (dainas) i centrum

och i ett andra skede, från slutet av 1800-talet, som en politisk kraft som verkade för en lettisk nationalstat, vilket förverkligades 1918. Lettiska bondsöner får tillfälle till högre studier, bl.a. vid universitetet i Tartu, och inte så få av dessa kommer just från distriktet Wenden. Bland författare och andra kulturpersonligheter som längre eller kortare tid bodde och verkade i Alt Pebalg kan nämnas bröderna Kaudzīte, vilka omnämnts ovan, Atis Kronvalds (1837-1875), en av ledarna för den unglettiska rörelsen och Andrejs Pumpurs (1841-1902), författare till Lettlands nationalepos "Lāčplēsis". Även Karlis Skalbe (född i Alt Pebalg 1879 och död i Stockholm 1945) kan nämnas. Från en annan plats inom Wenden-distriktet, Erlaa (Ērgļi), kom Rūdolfs Blaumanis (1863-1908), vars noveller även finns översatta till svenska, "I dödens skugga" 1926. De nämnda personerna har givetvis kommunicerat med varandra, men hittills har inget brev med

Försändelse skickad inom Wenden-distriktet från
J. Ozols förlag i Wenden och Alt Pebalg till pastor Scheuermann i Lubahn.

Wenden-märke påträffats med någon av dem som mottagare eller avsändare.

I mitt material har jag lyckats lokalisera 10 försändelser med adress skriven helt eller delvis på lettiska.

Ett av de mer iögonfallande av dessa avbildas på föregående sida. För det första är brevet skickat internt inom Wenden-området, således frankerat enbart med Wenden-märke. Detta gäller för 17 procent av de för mig kända försändelserna. För det andra har firmakuvert utnyttjats. Detta är också extremt ovanligt. I det för mig kända materialet finns tre firmakuvert. Firman ifråga, det av Jānis Ozols drivna bokförlaget i Wenden och Alt Pebalg, hade en väsenlig betydelse för de lettiska författare som var verksamma i Wenden-området under andra hälften av

1800-talet. Om Ozols vet man vidare att han var aktiv socialdemokrat och deltagare i 1905 års revolution. På grund av detta deltagande blev han 1906 avrättad av de kejserliga myndigheterna. Detta skedde vid järnvägsstationen i Wenden. Slutligen är alltså adressen skriven på lettiska. Adressaten är prästen i församlingen Lubahn (Lubāna), den östligaste av de församlingar som omfattades av lokalposten, pastor Scheuermann.

Ett annat intressant kuvert med adressen skriven på lettiska har som destination "Latviešu Avizes", dvs. Lettiska Tidningarna, i Mitau (Jelgava) i Kurland. Dessvärre saknar kuvertet avsändaradress. Kanske är det någon av de i Wenden-distriktet verksamma lettiska författarna som har skickat in något

Framsida av den i Mitau (Jelgava) utgivna
tidningen Latviešu Avizes från 1856.

Elefanter och andra exotiska djur finns att beskåda i staden;
inträdet är 10 kopek för folk och 30 kopek för herrar(!).

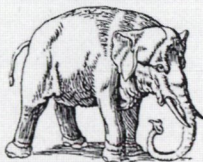
Latviešu Avīzes.

Nr. 39.

Zettortdeenā 27. September

1856.

No Jelgavas.

Elefant.

Nu atkal Jelgavniecēm to štattītes, kungem pa 30 un laudim pa 10 kap. f. švešču semmu švečri, leelās buhās ar dšelses trallīnem, — kas tohph rahditi tirgū uštāistā leelā šchubni. Pee durwim leelās Seemeta-labjis, balts ar pagareu kaflu. Rabbagam tē par daufš karsti, jalaista ar angstu updeni. Daufš leelāš par šho Seemet-Amerikaš labjis, melns kā ogļe, mahtīgs un nīfns švečs, tohti ešelīgs, šabufmojēš satampj tohš trallīnus un tratta to leelo buhdu kā nekru. — Tad Awrikaš warrenais lauma, tehwinš, blaffam mahtite ar maso bečenu. Rihgā dšimmuschu, 3 neddelas wežu, tā leelš fuzžens; lūste redšē, tā mahte ar to bečnu spēle, to muttē neša, šchā un tā ar šohbeem un kabhjam spaida un pleščē par lūsti, — behnš brehž, kōhš mahti bet nāv ihsti mundrs. Tehwinš ihsti švečru lehnīsch, ar leelabm krešpehm ap galwu, kaflu lūhš wehderam un pa wišču parwehdera. — Tur arri irr Afias lauma, tehwinš, bet ne tik leelš un mahtīgs kā šchā, arri tam nāv krešpēš appakšē wehdera. Rad

ruhž tad japeežajahš par tabdu balši. Wehl irr 3 laumi wrenā buhā, Wehterbūgā dšimmusch, 9 mehnēsch wēži, pufšaugušči, tā warren leelš funni ar plattu galwu. Šchē irr lehni un lūstīgi, traktō un spēle un leelāš glauditeš. Tohti mihl šaru fungu: Wernabu; preežajahš tā ka to redš. Kungs eegahje pee šcheem pašā buhānā eelšā un aishlēbše durwīs. Wihram tiklā maš spēktītis rohšā. Lūhdal weens lauma pazeļahš šahwu leelā abbas preeščshahjas kungam uš plezžem, laiša waigu, eekohšahš pleži, — ir tee žitti uškriht wiršū, eekohšahš kahjas woi rohšā! — Ak tu Deewia — nodrebēja wiščem abda un kauli! — Wihrs ne wart atkauteš — šwehš šahwu pazeļeš daufš leelāš par wišču — tabdu leelu šwaru ne wart nešt, ja atšpeščahš pee seenas, — dohš laumem ar to spēktiti par galwu, par dīščēm kameht atkahjahš — bet wišs tiklā par lūsti un no mīšlēstības. Traktō kā ar jaunem sunnem! Nu kungs apšēdeš pee semmes — wišči 3 švečri tam wiršū uš kaflu, uš galwu, uš kahjam kahpele, ušgūhš, to rautā ar šohbeem, išpleščē šwahčķem gabbalus, to pūhle kā švečri wihram plūhst un mūš — drebulis štrattija! Ir mohlām pazeļeš, weens ohtēš tam atkal šahwu wiršū uš kameščēm! Weens eekēceš kungam mattōš ne laišā wairē wolkam. Glaud — šitt wišču — ne kā! tad ar pleščchanu atplehe nohst — un nu wiščem 3 bij jaugl pee semmes iškēpufšēm, bet weens ne grihb un ne grihb klaušit — turrahš prettim. Nu pašķē mums wiščem bail ka labbi ne ees un lūhdām, lai tik nāhē atkal abtā. Tad isnahje gan. — Wīščū 4 jauni laumi. Wenu Rihgāš kungam par

Lokal försändelse inom Wenden-distriktet med adress skriven på lettiska.

alster till tidningen för publicering. Detta brev finns i Valentins Dabols, Kalifornien, samling.

Ytterligare ett kuvert med adressen skriven på lettiska avbildas ovan. Denna försändelse finns i Sigge Ringströms samling. Detta brev är skickat lokalt inom Wenden-distriktet. Det är intressant att notera att adressaten har titeln "gruntnieks", "jordägare".

En andra aspekt värd att notera är avsändar- och mottagaradresser. När det gäller avsändaradresser är det mycket ovanligt att dessa framgår. De är nästan aldrig utskrivna och eftersom lokalposten endast använde bläckmakulering och saknade stämplat vet vi inte varifrån en viss försändelse är skickad. Enda undantaget är Sesswegen (Cesvaine), där en gammal kyrkstämpel utnyttjades för makulering av Wenden-frimärkena.

En antydning om huruvida avsändaren finns i norra eller södra delen av distriktet kan ges av om brevet är stämplat i Wenden eller Stockmannshof inför vidaretransporten med det ordinarie ryska postverket.

Från mottagaradresserna finns det desto

mer information att hämta. Dessa är fördelade enligt följande:

- 38 till adresser i Riga;
- 31 till adresser inom Wenden-distriktet, varav 9 till staden Wenden. Dessa brev är följaktligen antingen frankerade enbart med Wenden-frimärken eller också komma från en avsändaradress utanför Wenden-distriktet;
- 15 till övriga distrikt i den lettiska delen av Livland;
- 11 till estniska delen av Livland, varav 7 till Dorpat (Tartu);
- 6 till Estland;
- 9 till Kurland, varav 5 till Libau (Liepāja);
- 1 till Vitebsk (Dünaburg);
- 13 till övriga Ryssland, varav 8 till S:t Petersburg;
- 21 till utlandet, fördelade på 16 till Tyskland, två till Frankrike och en till vardera Danmark, Schweiz och Mexiko.

En samlad analys av de bevarade försändelserna ger vid handen att den wendiska lokalposten väsentligen hade tre användningsområden.

För det första (och allt annat dominerande) som en kommunikationskanal för den tyskbaltska adeln inom de baltiska provinserna och i kontakten med Tyskland. Det var på den livländska lantdagen som beslutet om inrättande av lokalposten fattades och det var tyskalter som tjänstgjorde som lokalpostmästare, t. ex. den mest namnkunnige av dessa, Heinrich von Campenhau- sen.

Patentpost-stämpel från
Sesswegen (Cesvaine) som använts för
makulering av Wenden-frimärken.

För det andra för kontakter med ryska myndigheter på lokal-, regional- och riksnivå. Dessa kontakter ökar i omfattning under perioden som ett resultat av förryskningsprocessen av de baltiska provinserna.

För det tredje som en möjlighet för företrädare för den framväxande lettiska nationella rörelsen att kommunicera. Vidare forskning får ge vid handen om de förbättrade postala förhållandena i just Wenden-disktriktet underlättade arbetet i denna nationella rörelse. Koncentrationen av lettiska kulturföreträdare i framför allt Alt Pebalg tyder på det.

Källor och litteratur

Sivhed, Tomas, Åström,

Claes & Ringström, Sigurd,

Wendensche Kreis Post.

Posttryttaren 1978, sid. 89-III.

Svenson, W.,

Typen und Abarten der Wendenschen
Originalmarken, Officiellen Neudrucke,
Nachdrucke und Fälschungen.
Berlin 1907.

Schmidt, Carl,

Die Briefmarken des Wendenschen Kreises.
Berlin 1925.

Jakimovs, N. & Marcilger, V.,

Postal History of Imperial Russia
in Pre-Independent Latvia.
Johannesburg 1995.

**The Postal History of
the Wenden/Cesis Local Service.**

The Post Rider, 14.
Toronto 1984.

Latvijas Dzelzceļi 1918-1938.

Rīga 1938.